

2. *Машевський О. П.* Українізація освіти в 1918 році / О. П. Машевський // Вісн. Київ. ун-ту Історія. 1996. - К. : [б. в.], 1996. - Вип. 34. - С. 85.
3. Коротка записка про діяльність Міністерства освіти з 12 травня по 24 жовтня 1918 р. під час перебування на чолі Міністерства М. П. Василенка // ЦДАВОВУ. - Ф. 2201, оп. 1, спр. 63, арк. 1, 5, 6, 8, 9, 10.
4. *Скоропадський П.* Спогади. Кінець 1917 - грудень 1918 / П. Скоропадський. - К. : Філадельфія, 1995. - С. 57.
5. *Мусієнко В. В.* Українізація органів державної влади в гетьманській державі Павла Скоропадського / В. В. Мусієнко, О. П. Машевський // Розбудова держави. - 1996. - № 2. - С. 38.
6. *Вакуловський В.* У 60-річчя відновлення гетьманської української держави 29 квітня 1918 р. / В. Вакуловський. - К. : Філадельфія, 1995. - С. 57.
7. *Онопрієнко В. І.* Українські університети в 1917-1919 рр. / В. І. Онопрієнко // Вісн. Акад. наук України. - 1993. - № 2. - С. 83.
8. *Колпакова О. В.* Кам'янець-Подільський Український університет / О. В. Колпаков // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. - 1994. - Вип. 3. - С. 20-21.
9. *Папакін Г.* Павло Скоропадський і державотворчі процеси доби Української революції 1917-1921 років / Г. Папакін // Вісн. держ. служби України. - 2008. - № 2. - С. 30-42.
10. *Пиріг Р. Я.* Павло Скоропадський : Штрихи до політичного портрету / Р. Я. Пиріг, Ф. М. Проданюк // Укр. істор. журн. - 1992. - № 9. - С. 91-105.

УДК 35(477)(091)-044.332

Серов О.В.,

головний спеціаліст ІПДУМС НАДУ

Поняття рецепції в історії державного управління Київської Русі

У статті розглядаються основні погляди на поняття рецепції в історії державного управління Київської Русі. Аналіз літератури дає можливість з'ясувати сутність поняття, необхідність його застосування у сфері історичних досліджень з державного управління, розвивати категорійний апарат, знаходити "логічні містки" між теорією та історією державного управління.

Ключові слова: рецепція, адаптація, акультурація, засвоєння, запозичення, відтворююча діяльність.

Серов О.В. Понятие рецепции в истории государственного управления Киевской Руси

В статье рассматриваются основные взгляды на понятие рецепции в истории государственного управления Киевской Руси. Анализ литературы позволяет выявить сущность понятия, необходимость его применения в сфере исторических исследований государственного управления, развивать категориальный аппарат, находить "логические мостики" между теорией и историей государственного управления.

Ключевые слова: рецепция, адаптация, аккультурация, усвоение, заимствование, воспроизводящая деятельность.

Serov O.V. The concept of reception in the history of the state of Kievan Rus

The article reviews the basic views on the concept of reception in the history of the state of Kievan Rus. Analysis of the literature makes it possible to identify the essence of the concept, the need for its application in the field of historical research in public administration, to develop categories of, find logical bridges between theory and history of public administration.

Key words: reception, adaptation, acculturation, assimilation, borrowing, playing activities.

Постановка проблеми. Становлення України як суверенної незалежної правової держави, її орієнтація на входження до Європейського Союзу, модернізаційні процеси, що спрямовані на створення в Україні громадянського суспільства, актуалізують проблему рецепції, оскільки незнання законів і механізмів рецепції культури (в найбільш широкому розумінні цього слова) високорозвинених країн безпосередньо впливає на стан реформ в Україні.

Поняття рецепції сприймається в різних галузях науки неоднаково. Термін "рецепція" використовують у культурології, літературознавстві, юриспруденції. Проблема рецепції соціальних інститутів розглядається переважно в юридичному аспекті (наприклад рецепція римського права) та історико-культурному (наука, писемність, література, архітектура, мистецтво) [7; 25; 33]. До тезаурусу науки державного управління він широко не введений. Але, вивчаючи станов-

лення і функціонування інституціональної структури будь-якої країни на певному історичному етапі розвитку, потрібно також враховувати такий важливий елемент рецепції, як "запозичення" державних і суспільних інститутів, яку визначаємо нижче як інституціональний вид рецепції.

Мета статті. В історичному плані рецепцію традиційно пов'язують з історією Візантії та Київської Русі, тобто розуміють як культурну рецепцію. Саме так розглядається процес християнізації Київської Русі, взаємодія християнської традиції та язичницького менталітету при складанні руської християнської культури в працях К. Леонтьєва, Б. Рибаківа, М. Браїчевського, Я. Щапова та багатьох інших [2; 6; 16-18; 26; 37]. Рецепція у визначеному цією взаємодією культурному просторі елементів візантійської і західноєвропейської цивілізації визначається як особливість модернізації та раціоналізації суспільства Київської Русі, що зумовлені специфікою, яка утворилася внаслідок цих процесів, культурного фону та ролі окремих факторів у цьому розвитку. Зокрема, в праці В. Живова детально аналізуються особливості рецепції візантійської культури в стародавній Русі, та історико-культурний контекст, етнічна та релігійна самосвідомість Нестора Літописця, двовір'я і особливий характер культурної історії Київської Русі [7].

Проте поняття рецепції в науці державного управління розроблене недостатньо. Тому передусім постає питання про нагальну необхідність окреслення змісту самого поняття рецепції в державному управлінні та його проекція на конкретно-історичний матеріал Київської Русі, що і є предметом дослідження статті.

Виклад основного матеріалу. З погляду теорії конфліктів державні інститути як різновид соціальних виникають спочатку як локальна форма вирішення соціальних конфліктів. Процес їх виникнення починається і здійснюється за рахунок відокремлення та інституціоналізації функціонально останніх елементів синкретичної діяльності відповідного виду управління економічним і політичним відтворенням [31]. Виникнувши як локальна форма розв'язання соціальних конфліктів, державні інститути ставали об'єктом запозичення і засвоєння іншими державами і суспільствами і набували загальноцивілізаційного значення. Такі процеси отримали назву рецепція (від лат. *receptio* - прийом).

Запозичення соціальних інститутів інших держав і попередніх історичних етапів та їх наступна адаптація новим цивілізаційним центром є найважливішим внутрішнім механізмом соціальної еволюції. "Будь-яке суспільство може перебувати в режимі стагнації доти, поки не з'явиться можливість рецептувати нові виробничі і соціальні управлінські технології, що розвинулися в інших регіонах" [31, с. 17].

У конкретних дослідженнях термін "рецепція" визначають по-різному, відповідно акцентуючи увагу на тих чи інших характерних, на думку дослідника, рисах. У мистецтві, культурології, історії його трактують як запозичення певним суспільством соціальних і культурних форм, що виникли в іншій країні або в іншу добу, або як сприйняття одного культурного явища, однієї культури іншою. Поняття "рецепція" досить чітко визначене і широко вживане, зокрема у правознавстві. В теорії права "рецепція" означає запозичення або відтворення. В історії права термін "рецепція" вживається для позначення запозичення, сприйняття будь-якою національною правовою системою принципів, інститутів, загальних рис іншої національної правової системи. При цьому, коли йдеться про рецепцію, часто мають на увазі явище попередніх історичних етапів, яке є елементом культури, що вже не існує й не має прямих, безпосередніх наступників. Саме в цьому сенсі, наприклад, йдеться про рецепцію римського права [28].

Поряд з розумінням терміна "рецепція" як запозичення застосовуються й інші близькі за значенням терміни: "засвоєння" та "акультурація", що більш конкретно відображають процес запозичення "чужого". З огляду на це виникає необхідність розмежування зазначених понять.

Поняття "запозичення" стосується переважно окремих аспектів соціальної взаємодії, комунікації (досвіду, лексики, термінологічної системи: слів, мови), фінансових ресурсів (капіталу), електоральної системи і т. ін. Міжкультурні запозичення класифікують за такими критеріями: 1) елементи традиційної культури: мова, звичаї, їжа, оздоблення житла, архітектура тощо; 2) характеристики способу життя; 3) "психологічні" і т. ін. [1].

Під поняттям "засвоєння" розуміють специфічну форму психічного розвитку людини, що відбувається з формуванням її свідомості, здатність сприйняти нове, чуже і зробити властивим, звичним для себе. Це складне, багатозначне поняття, яке формує у людині індивідуальний досвід через набуття, привласнення соціокультурного суспільно-історичного досвіду як сукупності

знань, значень, узагальнених способів дії, моральних норм, етичних правил поведінки тощо. Ця складна інтелектуальна діяльність людини включає сенсорно-перцептивні, мнемологічні пізнавальні процеси, що забезпечують ступеневий процес прийому, смислово переробку, збереження та відтворення отриманого матеріалу, знань і застосування їх у нових ситуаціях вирішення практичних і теоретичних завдань [15].

Під сучасним поняттям "акультурація" розуміють прищеплювання однієї культурної системи до іншої, процес взаємовпливу культур, а також результат цього впливу, що характеризується сприйняттям однією з культур елементів іншої, а також виникненням нових культурних явищ [1].

Термін "акультурація" для позначення процесу уподібнювання з іншою культурою почали вживати наприкінці XIX ст. в американській етнографії (У.Х.Хоумз, Дж.Боас). Зокрема, У.Дж.Макджі розглядав поняття "акультурація" як процес передачі елементів однієї культури до іншої. Але широкі дослідження акультурації розпочалися у 20-30 рр. XX ст. у зв'язку з вивченням впливу "білої" американської культури на індіанців та чорних американців (М.Мід, М.Уілсон, А.Лессер, І.Шапера, Р.Лоуї, Л.Спайер, Р.Турнвальд, Б.Малиновський, М.Херсковіц, Р.Редфілд та Р.Лінтон). Результатом цих досліджень стало виділення донорської та реципієнтської групи в культурному контакті. М.Херсковіц виявив, що реципієнтна культура відбирає елементи культури в "культурному фокусі", адаптуючи, відкидаючи або синкретизуючи їх. Р.Лінтон зазначив, що домінуюча спільнота примусовим шляхом спричиняє "прямі культурні зміни" підлеглої спільноти, тоді як сама вільно обирає напрям культурного розвитку [4].

У сучасній кросс-культурній психології акультурація вважається найбільш доцільним видом міжкультурного контакту. Наслідком адаптації до іноетнічного середовища, з одного боку, є збереження власної етнічної культури групи, разом із певним культурним "збільшенням" за рахунок сприйняття елементів іншої культури. З другого боку, існує спільна для обох груп підстава, на якій відбувається їх інтеграція в єдине суспільство.

На відміну від поняття акультурація, яка обмежується якимось одним інститутом або нормою, рецепція є більш глобальним явищем. У разі рецепції в певну культуру інтегрується система в цілому як елемент іншої або більш давньої культури. Рецепція спрямована на інновацію і розуміється не тільки як "сприйняття", а і як реальна можливість її практичного виконання, дії. Мета і кінцевий результат рецепції - створення на існуючій базі чогось нового у соціальній сфері. Навіть якщо вона відбувається у формі прямого запозичення тих чи інших ідей, рішень, правових норм, то з'являється продукт нової якості, дещо нове, що виникає на новому витку спіралі суспільного розвитку.

Визначення рецепції не тільки як явища, а і як процесу відтворення дії, містить і запозичення, і засвоєння як елементи свого циклу імпліцитно і має таку послідовну тетраду дій: відбір - запозичення - переробка - засвоєння. Це стосується будь-якого змісту: нормативного, ідеологічного, ідейно-теоретичного, культурного та іншого, що досить придатне для регулювання нових відносин більш високого ступеня суспільного розвитку. Таке визначення елементів циклу рецепції більшою мірою враховує сутність та її зміст.

Розглядаючи питання про чинники рецепції, слід зазначити, що головним з них є закономірності загального історичного розвитку, а узгодження внутрішнього із зовнішнім є основною умовою рецепції в галузі управління. Лише за цієї умови рецепція взагалі може відбутися.

У цьому аспекті історію людства можна розглядати як зміну низки формацій, кожна з яких являє собою кластери локальних цивілізацій, що відображають історичний ритм рухів народів, етносів з близьким генетичним корінням та долями. Людство просувається вперед у часі в цілому як єдина система, послідовно минаючи такі світові кластери цивілізацій, як східний світ, античний світ, римський світ, греко-римський світ, європейський феодалізм, індустріальний світ, постіндустріальний світ тощо. Оскільки йдеться про розвиток цивілізацій-культур, то кожний новий етап вбирає в себе вищі досягнення попередніх цивілізацій або відроджує останні, якщо цивілізація загинула або відійшла в минуле яка-небудь з її гілок. Хоча людство в цілому розвивається як єдина система локальних цивілізацій, склад кожного кластера для різних світових цивілізацій неоднаковий і кожна цивілізація має свою тривалість і своєрідність циклічної динаміки, вони виникають і гинуть неодноразово. Крім того, швидкість розвитку в епіцентрі та окремої локальної цивілізації можуть істотно не збігатися. В цьому вбачають феномен відста-

вання в розвитку однієї країни від іншої. Відомий приклад: розрахунки фахівців щодо відставання феодальної Росії від епіцентру західноєвропейських країн на 200-300 років.

Якщо розглянути історію людства під таким кутом зору, то цілком логічний вигляд має і повторюваність відроджень, і неодноразовість (незбіг у ритмах) явищ і процесів. Повторюваність відроджень зумовлюється спіралеподібним розвитком цивілізацій, їх асинхронність - неоднаковим ритмом розвитку локальних цивілізацій у межах світової формації.

Крім головних чинників рецепції, згаданих вище, на перебіг та характер рецепції в окремих країнах впливають різні обставини (геополітичне положення, ступінь економічного розвитку, світогляд, ментальність тощо), які прискорюють або уповільнюють процес рецепції. Ці чинники впливають на форму рецепції, а саме на використання явища як взірця, обрання зразків для наслідування, використання явища як надбання культури або ідеології, використання головних засад, ідей та категорій, у тому числі і в державному управлінні.

Реально на форму рецепції впливає не якийсь один чинник, наприклад природно-географічний. Найчастіше спостерігається поєднання кількох чинників з переважанням (домінантою) якогось одного з них.

У теорії права виділяють також різні види рецепції. Розрізняють прямі (первинні) та похідні (вторинні) рецепції. Останні часто рецинуються опосередковано, наприклад шляхом запозичення ідей окремої країни, де рецепція вже відбулася раніше. Саме таким опосередкованим шляхом відбувалася рецепція римського права на Русі через візантійське право, а культове будівництво - через болгарські зразки. Рецепція також може бути не лише явною, а й латентною (прихованою). Це відбувається, наприклад, у тих випадках, коли запозичення певних ідей або якихось засад, принципів рішень зроблено на підґрунті вже відомої раніше системи, але з проголошенням (офіційно, напівофіційно) принципово іншого підходу (наприклад, ставлення до державної власності як до народної).

Певною мірою узагальнення в теорії права виокремлюють кілька видів рецепції:

- інституціональну;
- ідеологічну;
- соціальну;
- праксеологічну (діяльнісну);
- правову;
- культурну [28].

Отже, рецепція - це, насамперед, відбір, запозичення (сприйняття, акультурація), перетворення (переробка), засвоєння та застосування державою-рецепієнтом системи соціальних і культурних форм або норм, що виникли в цивілізаційному центрі (країні-донорі).

Саме такий зміст, на нашу думку, необхідно вкладати у визначення цього поняття. Про рецепцію доцільно говорити, коли інтегрується система в цілому або її основні компоненти. Коли ж йдеться про окремі форми, інститути, норми, краще вживати терміни "запозичення" або "аккультурація". В цьому плані ми не можемо погодитися з поглядами авторів статті [8] щодо трактування давньоруської посади тисяцького - міського голови як адміністративної рецепції, оскільки тут мається на увазі не рецепція, а її елемент - запозичення або акультурація.

В історичній літературі йдеться переважно про рецепцію владовідносин, рецепцію інституціональну та рецепцію організаційну або адміністративну. Проте, на нашу думку, види рецепції в історії права і в державному управлінні однакові.

У теорії складних систем деякі дослідники розглядають систему управління як "процес формування доцільної (ефективної) поведінки системи", а її тезаурус - як "внутрішньоінформаційне відображення системи і середовища, що визначає поведінку і розвиток". В цьому аспекті виділяють окремі типи "поведінки системи управління", а саме адаптивне управління. Останнє формується в багатозв'язних структурах, без строгого поділу на керуючу і керовану підсистеми. Функціональна основа такого поведінкового типу управління - наслідування з відбором і тимчасовим закріпленням успішних дій. Функції в такій системі виконуються по черзі керуючою і керованою підсистемами [10, с. 148-149]. Проте в державному управлінні адаптація в соціальній сфері розглядається як момент двох основних складних цілеспрямованих систем, а саме командно-розпорядчої та договірної [13, с. 247].

У літературі ще іноді згадуються моделі рецепції. На думку С.Ткаченка, прийняття християнства на Русі було "кризовою" моделлю рецепції. У зв'язку з цим автор не погоджується із спрощеним поглядом деяких дослідників, що "хрещення Русі набуло форми раптового і хворобливого перевороту зверху" [30, с. 44]. Для реалізації рецепції необхідне було здійснення всього вищезазначеного циклу з обов'язковим етапом адаптації, "перетравлення" запозиченого. В результаті була народжена саме слов'яно-руська форма православ'я (з релігійно-правовою філософією, церковною архітектурою, книжністю і т. ін.), що відрізняється від візантійської моделі [28].

По-перше, прийняття християнства було ідеологічною рецепцією, що мала системний характер, оскільки несла з собою і рецепцію культурну, і правову, і інституціональну. Правова рецепція досліджена досить ґрунтовно. У слов'янські землі візантійське право проникло разом з християнством і, передусім, у Болгарію, вже в епоху навернення болгар і моравів у християнство. Одночасно з перекладом богослужбових книг на слов'янську мову був зроблений і переклад юридичного збірника - Номоканона Схоластика.

Добре відомо, що завдяки рецепції християнства на Русі з'явилося стабільне "писане" право. Саме візантійська церковна культура через Болгарію привела до формування слов'янської писемності, а регулярне державне управління, що базувалося на дотриманні стабільних і складних релігійних канонів, вимагало письмової фіксації правового порядку в країні [38; 30]. Більшість правових норм містили прямі запозичення з права Візантійської імперії (Номоканона, Еклоги, Прохирона і т. ін.) із навіть обраних глав Кодексу, Дигест і Новелл Юстиніана. Р.М.Достдар, вивчаючи питання рецепції візантійської Еклоги, дійшла висновку, "що внутрішня історія цивільного візантійського права, з одного боку, являє собою процес поступового проникнення в законодавство поглядів християнської церкви, з другого - може бути характеризує перевагою принципу доцільності над принципом права. Перша риса позначилася на сімейному праві і деякою мірою - на спадковому, друга знайшла найбільш повне вираження в речовому праві й у вченні про правоздатність осіб" [9].

По-друге, рецепція християнства з Візантії як державної релігії була домінантною для інших видів рецепції. Її вплив на всі сфери соціального і культурного життя східних слов'ян загальноновизнаний. "По суті справи, прийняття християнства призвело до перетворення руських земель на периферію Візантійського світу" [28].

На думку багатьох не тільки сучасних, а й стародавніх мислителів, прийняття християнства фактично означало створення нової держави, взірцем для якої була Рومейська держава на чолі з Царгородом [32]. Символом цієї нової держави стала Софія Київська, яка створена через 500 років (1037 р.) після побудови імператором Костянтином Софії Константинопольської (537 р.).

Рецепція християнства на Русі відбувалася так само складно, як і рецепція християнства в перші п'ять століть нової ери. Але ідеологічний зміст рецепції християнства став і на заваді подальшого державного розвитку Київської Русі, оскільки на місці влади великого князя київського нічого іншого не утворилося [19]. Ідеологічна організаційна залежність руської церкви від Візантійського патріархату була прямо пропорційна до політичної залежності верховної влади київських правителів. Тільки деяким країнам (наприклад Болгарії IX ст.), що входили до кластеру греко-римської цивілізації, на деякий час вдавалось отримати широку церковну автономію і, відповідно, піднятися на більш високий, "царський" щабель організації політичної влади. Згідно з "візантійською теократичною ідеологією, що нерозривно пов'язала Церкву і Імперію, хрещення означало саме входження і в Царство, вступ у візантійський світ, загрожувало, іншими словами, розчинити в ньому молоду болгарську державність. Тому основною лінією всієї церковної політики Бориса і його наступників стає вимога - домогтися того, щоб не стало своєї незалежної або "автокефальної" Церкви, яка могла б в Болгарії стати тією самою "релігійною санкцією", тим самим джерелом священності і навіть абсолютизації держави, якою була в Імперії Церква Константинопольська... Християнство приходить до слов'ян у своєму візантійському, теократичному вигляді і відразу ж стає джерелом у ньому тієї самої мрії, того самого бачення, того самого задуму, що і у Візантії. Тільки тепер цей задум вже не може не вступити в конфлікт зі своїм візантійським "прототипом", не може не внести в Православний світ отруту неминучих поділів, поляризацій, боротьби" [35].

І спеціалісти з візантійської історії, і дослідники Київської Русі справедливо зазначають, що християнство пом'якшило і пом'якшувало тривалий час характер правових відносин на Русі

в руслі теорії візантійського права. Так, перед Київською державою гостро стояла проблема рабства, що завдавала істотної шкоди суспільній моралі. У цьому зв'язку зазначають, що "церковне правило" митрополита Іоанна (1019-1035), керуючись візантійським законодавством, забороняло продавати рабів з християн в "погані" країни, інакше піддавало продавців відлученню від церкви [21]. Внаслідок цього увійшло в звичай, що православний не може бути холопом у людини нехрещеної [22, с. 42]. Літописи дають підстави стверджувати, що практично ця норма застосовувалася вже за Ярослава Мудрого. Зокрема, весь великий полон з червенських (ляшських) градів у 30-х рр. XI ст. Ярослав Мудрий осадив у Надроссі, а не продав на візантійському ринку, що підтверджено археологічно.

Рецепція владовідносин відбувалася різними каналами і мала довготривалий характер. Деякі вчені вважають, що дифузія, або передача досвіду управління державою і правових практик регулювання соціальних процесів Візантією східним слов'янам, почалося в IX ст., коли Імперією були укладені договори з племенами, які отримали дань з "греків", а натомість гарантували спокій її кордонів. Це простежується в джерелах XI-XII ст. у сфері легітимації влади та її сакралізації, церковно-державних відносинах. Істотний вплив візантійських ідей на церковно-державні відносини на Русі відображено в кількох джерелах: про божественне походження князівської влади, що сформульоване в трактаті диякона Агапіта (VI ст.) та відоме на Русі через Ізборник Святослава (1076 р.); тези про гармонійне співробітництво і поділ функцій світської та церковної влади. Найбільш яскраво остання ідея відображена в VI новелі імператора Юстиніана, відомої на Русі завдяки перекладу Номоканону в складі давньослов'янської Кормчої.

Серед учених немає однастайності щодо того, яку роль у формуванні державної ідеології на Русі відіграли ці ідеї. Одні дослідники вважають, що "ранньохристиянські і візантійські моделі відносин між "царством" і "священством" могли ... тільки освятити реальне співвідношення сил, якщо вони цьому відповідали, або залишитися без уваги, якщо вони цьому суперечили" [39], інші вважають, що неофіти не могли сприйняти візантійську релігійну доктрину частково або в модифікованому вигляді. Вони повинні були засвоїти її цілком, разом з ученням про верховну державну владу, яке містилося в ній як її невід'ємний атрибут [23]. Деякі дослідники поєднують обидва підходи [24]. Все це свідчить, що проблема рецепції владовідносин, зокрема церковно-державних, є на сьогодні далеко не вирішеною. Участь церкви в політичному житті Київської Русі реалізувалося найчастіше не безпосередньо, а по каналах ідеологічного впливу, якого не можна недооцінювати, враховуючи виняткову роль її авторитету в Середні віки. Подібно до того, як церковнослов'янська мова засвоювався на Русі не стільки за підручниками, скільки через вивчення напам'ять Псалтирі та Часослова, візантійська модель влади засвоювалася в результаті регулярного відправлення церковного культу. Через здравиці і проповіді священства обґрунтовувалася влада великого князя. Поки інституціональна система була слабо-розвиненою, ритуали практично виконували функції соціально-політичних інститутів.

У сфері організації державного управління елементи рецепції простежуються в ієрархії посад та діловодстві. Найбільш швидко відбувалася адаптація організаційних (адміністративних) візантійських структур у давньоруську організаційну структуру управління. Якщо запозичення та адаптація посади міського голови - епарха на Русі призвели до утворення нової посади - тисяцького [8], то інститут отроків як гвардія імператора був запозичений князями, здається, без суттєвих змін. На Русі також "ужились" візантійські титули "архонтів", "ктиторів", "проєдрів", "доместиків" і т.ін. За сфагістичними матеріалами добре простежується рецепція візантійського діловодства, коли за зразок були взяті булли візантійських імператорів і патріархів. На князівських і митрополичих печатках добре простежується процес їх адаптації, коли поступово змінюється легенди грецькою мовою на мову руську [40].

Крім того, процес адаптації прискорювався і завдяки особовому фактору, коли київський стіл займали крєвні з імператорською родиною князі: Ярослав Мудрий, Всеволод Ярославич, Володимир Мономах.

Проте "всі явища, що стосуються рецепції, - зауважує С.Ткаченко, - завжди викликали і викликатимуть неоднозначні оцінки суспільства у зв'язку з наявним ідеологічним чинником. Тому в науці досить обережно ставляться до виявлення рецепції через звинувачення в "непатріотизмі" [28].

М.Хлебніков, зіставляючи ідеали християнства, відображені в літературі домонгольського періоду з тодішньою дійсністю, обґрунтував, що християнські ідеали свідчили про презирство

до світу, а в дійсності в той час людина не могла без побоювання поїхати до сусіда на обід, не піддаючись часто можливості втратити око або навіть життя (див. Руську Правду. - *О.С.*). Ідеали свідчать про чудеса, які робляться вірою, а в дійсності народ грабує київські храми із помсти до киян. Ідеали свідчать про чернечий аскетизм, а в житті панує чуттєвість, полігамія у формі союзу з рабнями, почасти визнаному законом. Ідеали свідчать про презирство до благ світу, а у всіх діях князів видно грубий егоїзм [32, с. 447]. До егоїзму князів можна додати користоловство Церкви, що вже у XII ст. стала великим землевласником, монополістом з видобутку солі, будівельних матеріалів (лісу, каміння, цегли) і т. ін.

Висновки. Таким чином, "рецепція" в державному управлінні є складним, системним поняттям і важливим фактором, який необхідно враховувати, аналізуючи вплив зовнішнього середовища (цивілізаційного центру, донора) на систему управління держави - реципієнта як цілісності. В науці державного управління поняття рецепції розроблене недостатньо, не вивчені механізми рецепції. Аналіз теоретичних напрацювань і конкретно-історичний матеріал доби Київської Русі свідчить, що багато видів рецепції ще маловивчені і потребують спеціальних системних досліджень, у тому числі і при вивченні державного управління Київської Русі.

Список використаних джерел

1. Большой словарь официальных юридических терминов / сост. Ю. И. Фединский. - М. : ЗАО "Изд-во "Экономика", 2001. - 647 с.
2. *Брайчевский М. Ю.* Утверждение христианства на Руси / М. Ю. Браичевский. - К. : [б. и.], 1988.
3. *Бужинкас Г.* Рецепция римского права на востоке / Г. Бужинкас // Древнее право. - 1998. - № 1 (3). - С. 139.
4. *Вахта В. М.* Проблема аккультурации в современной этнографической литературе США / В. М. Вахта // Современная американская этнография. - М. : [б. и.], 1963.
5. *Вишневский А. А.* Киевская Русь: введение христианства и проблема рецепции византийского церковного права / А. А. Вишневский // Правоведение. - 1992. - № 5. - С. 67.
6. *Графский В. Г.* Представления о власти и законе в Средневековой Руси: римско-византийские влияния / В. Г. Графский // Римско-Константинопольское наследие на Руси: идея власти и политическая практика : IX Междунар. семинар ист. исслед. : От Рима к III Риму, Москва, 29-31 мая. 1989 г. - М. : [б. и.], 1995. - С. 122.
7. *Живов В. М.* Разыскания в области истории и предыстории русской культуры / В. М. Живов. - М. : Языки славянской культуры, 2002. - 760 с. - (Серия: "Язык. Семиотика. Культура").
8. *Домановський А. М.* Рецепція візантійських адміністративних структур у Давньоруській державі (постановка питання на прикладі посади столичного міського голови) / А. М. Домановський, М. Є. Домановська // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії : зб. наук. пр. - Х. : НМЦ "СД", 2004. - С. 13-25.
9. *Достдар Р. М.* Рецепція принципів візантійської Еклоги сучасним сімейним та спадковим законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спеціальність 12.00.03 - цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право / Достдар Р. М. - Одеса, 2005.
10. *Дружинин В. В.* Проблемы системологии. Проблемы теории сложных систем / В. В. Дружинин, Д. С. Конторов. - М. : Совет радио, 1976.
11. *Кофанов Л. Л.* Формирование системы римского права: к вопросу о причинах многовековой рецепции / Л. Л. Кофанов // Древнее право. - 1999. - № 1 (4). - С. 56-58.
12. *Куприянов А.* Церковное право и необходимость его рецепции в современном российском законодательстве / А. Куприянов // Рос. юстиция. - 2001. - № 2. - С. 68-69.
13. *Курашвили Б. П.* Очерк теории государственного управления / Б. П. Курашвили. - М. : Наука, 1987. - 293 с.
14. *Летяев В. А.* Необходимость и достаточность рецепции норм римского права в России XIX - нач. XX вв. / В. А. Летяев // Древнее право. - 2000. - № 1 (6).
15. *Леонтьев. А. Н.* Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев. - М. : [б. и.], 1975.
16. *Леонтьев К. Н.* Византизм и славянство / К. Н. Леонтьев. - СПб. : [б. и.], 1875.

17. *Литаврин Г. Г.* Идея верховной государственной власти в Византии и Древней Руси домонгольского периода / Г. Г. Литаврин // Славянские культуры и Балканы. - М. : [б. и.], 1978. - Т. I. - С. 53.
18. *Лотман Ю. М.* Проблема византийского влияния на русскую культуру в типологическом освещении / Ю. М. Лотман // Византия и Русь. - М. : [б. и.], 1989. - С. 227.
19. *Любавский М. К.* Лекции по древней русской истории до конца XVI века / М. К. Любавский. - 4-е изд., доп. - СПб. : Лань, 2000. - 480 с.
20. *Муромцев С.* Римское право в Западной Европе. Очерк четвертый и последний. Период полной рецепции в Германии / С. Муромцев // Юрид. вестн. - СПб., 1885. - Кн. 1. (май). - С. 32-56.
21. *Назаренко А. В.* Киевский митрополит Иоанн I / А. В. Назаренко // Древняя Русь. Вопросы медиевистики. - 2007. - № 3 (29). - С. 76-77.
22. *Неволин К. А.* Полное собрание сочинений / К. А. Неволин. - СПб. : [б. и.], 1851. - Т. 5.
23. *Оболенский Д.* Византийское содружество наций / Д. Оболенский. - М. : [б. и.], 1998. - С. 294.
24. *Подскальски Г.* Христианство и богословская литература в Киевской Руси (988-1237 гг.) / Г. Подскальски. - СПб. : [б. и.], 1996. - С. 61-71.
25. Рецепция творчества К. Лампрехта в Германии и в России // Диалог со временем. Альманах интеллектуальной истории. - М. : КомКнига, 2005. - № 14.
26. *Рыбаков Б. А.* Язычество Древней Руси / Б. А. Рыбаков. - М. : Наука, 1987. - С. 212-219.
27. *Суханов Е. А.* Первая международная конференция "Римское право и его рецепция" / Е. А. Суханов, Л. Л. Кофанов // Древнее право. IVS ANTIQVVM. - М., 1998. - № 1. - С. 212-219.
28. *Ткаченко С. В.* Рецепция римского права: вопросы теории и истории : дис. ... канд. юрид. наук. : спец. 12.00.01. - теория и история права и государства; история учений о праве и государстве / Ткаченко С. В. - М., 2006.
29. *Томсинов В. А.* Рецепция римского права в Западной Европе в средние века / В. А. Томсинов // Древнее право IVS ANTIQVVM. - 1998. - № 1 (3). - С. 160-175.
30. *Уортман Р. С.* Сценарии власти. Мифы и церемонии русской монархии: от Петра Великого до смерти Николая I / Р. С. Уортман. - М. : [б. и.], 2002. - Т. 1.
31. *Фигатнер Ю. Ю.* К проблеме прогноза постиндустриального технологического переворота: разработка системологических критериев / Ю. Ю. Фигатнер. - М. : Рос. центр стратег. и междунар. исслед. ин-та востоковедения РАН, 1998. - 170 с. (Рукопись деп. в ИНИОН РАН 17.12.1998 г. - № 54137).
32. *Хлебников Н.* Общество и государство в домонгольский период русской истории / Н. Хлебников. - СПб. : [б. и.], 1872.
33. *Чиглинцев Е. А.* Рецепция античности в культуре конца XIX - начала XXI вв. / Е. А. Чиглинцев. - М. : [б. и.], 2009.
34. *Чичуров И. С.* Политическая идеология Средневековья. Византия и Русь / И. С. Чичуров. - М. : [б. и.], 1990. - С. 131-139.
35. *Шмеман А.* Протопресвитер. Исторический путь Православия. Гл. 5. Ч. 6 / А. Шмеман. - Режим доступа : <http://lib.eparhia-saratov.ru/books/24sh/shmeman/history/contents.html>
36. *Щапов Я. Н.* Государство и церковь Древней Руси X-XIII вв. : монография / Я. Н. Щапов. - М. : Изд-во "Наука", 1989. - 233 с.
37. *Щапов Я. Н.* "Священство и царство" в Древней Руси / Я. Н. Щапов // Византийский временник. - 1989. - Т. 50. - С. 133.
38. *Щапов Я. Н.* Некоторые новые исследования рецепции византийского права на Руси / Я. Н. Щапов // ВЕДС: спорные проблемы истории. - М. : [б. и.], 1993. - С. 86-87.
39. *Щапов Я. Н.* "Священство и царство" в Древней Руси / Я. Н. Щапов // Византийский временник. - 1989. - Т. 50. - С. 136.
40. *Янин В. Л.* Актовые печати древней Руси X-XV вв. / В. Л. Янин. - М. : Наука, 1970. - Т. I-II.
41. *Янин В. Л.* Актовые печати древней Руси X-XV вв. Т. III. Печати, зарегистрированные в 1970-1996 гг. / В. Л. Янин, П. Г. Гайдуков. - М. : Интрада, 1998.